

Poslodavac na oročeno vreme – kako odlazak stranih investitora utiče na domaću privredu?

„Poštovani, obaveštavamo vas da zbog smanjenog obima posla u predstojećem periodu, nismo u mogućnosti da vam produžimo ugovor.“

Ovako glasi SMS poruka od koje zaposleni u kompanijama stranih investitora strepe nakon neprijatnog iskustva radnika turske fabrike „Džinsi“. Tom prilikom bez posla je iznenada ostalo 450 ljudi. Ali ovo nije usamljen slučaj – Srbiju je u periodu od pet godina napustilo desetak značajnih investicija među kojima: „Mitros“, „Berteks tekstil“, „Geox“, „Servfud“.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku u 2021. godini strani investitori zapošljavali su preko 330 hiljada ljudi. To znači da je svaki četvrti zaposleni građanin Srbije na posao odlazio kod stranog poslodavca.

Rezultati pomenutog istraživanja pokazuju takođe da je u Srbiji tada poslovalo 2.848 preduzeća navedenih pod kategorijom „sa 50 i više % stranog kapitala“. Međutim, ne postoje zvanične baze podataka o investitorima koji su ušli ili otišli sa srpskog tržišta.

Srbija je privlačna investitorima iz puno razloga kao što su jeftina radna snaga, dobra infrastruktura, ali i cene električne energije i gasa koje su među najnižim u Evropi. Osim toga, od 2006. godine pokrenut je program dodele novčane pomoći u svrhu privlačenja stranih investicija.

U tim uslovima neminovno je zapitati se – zašto strani investitori onda odlaze?

Stručnjaci tvrde da investitori napuštaju Srbiju iz nekoliko razloga: ukoliko njihova matična firma upadne u krizu, ako tržište smanji potražnju njihovih proizvoda ili kada ostanu bez dobara zbog kojih su i došli, a to su subvencije.

Milioni u ime dobrodošlice

Srpska strategija za privlačenja stranih investicija fokusirana je na netržišne mehanizme – dodeljivanju novčanih podsticaja.

Kako objašnjava ekonomski novinar Miša Brkić ovakav način privlačenja investicija nije metod nastao u Srbiji, štaviše sve zemlje bivšeg komunističkog bloka koje su ušle u tranziciju imale su problem sa nedostatkom kapitala, tehnologije, znanja i menadžmenta.

„Čak je i Kini osamdesetih i devedesetih godina trebao kapital. Ona se razvila na stranom kapitalu, što je najveći uspeh globalizacije na planeti. Bivše komunističke države na razne načine pokušavaju da privuku strani kapital koji im je neophodan za razvoj“, kaže Brkić.

Na početku sprovođenja ovog programa subvencije su iznosile od dve do četiri hiljade evra po zaposlenom. Danas je ubedljivi pobednik kompanija „Henkel“ koja je od države dobila 14,4 miliona evra za 100 radnika, što znači da je za jedno radno mesto izdvojeno nešto više od 144 hiljade evra.

Nažalost, da subvencije imaju moć privlačenja, ali ne i zadržavanja investitora govori primer turske kompanije „Berteks tekstil“ koja je od države u 2018. godini dobila 702.137 evra pomoći. Ta kompanija je iznenada napustila Srbiju 2022. godine, ostavljajući 95 ljudi bez posla.

Profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu Ljubodrag Savić kaže da su subvencije nužan mehanizam za razvijanje domaće industrije, ali da je potrebna veća opreznost pri njihovom odobravanju.

„Ne postavlja se pitanje da li subvencije treba da postoje – subvencije su neophodne, ali se javljaju dva pitanja: da li one daju očekivani efekat i da li kod davanja subvencija postoje i neki drugi motivi, srpski rečeno, da li je u pitanju neka korupcija, nešto što nije zakonom dozvoljeno“, kaže profesor Savić.

Sve je izvesnije da će tačna cifra koju je Vlada Srbije izdvojila za privlačenje investicija ostati nepoznata, ali ne zbog „kulta tajnosti“ koji je počeo još sa prethodnom vlašću, već zbog činjenice da u taj račun ne ulaze „samo“ budžetska izdvajanja. U pogodnosti koje Srbija nudi stranim investitorima neretko ulaze i besplatno ustupanje zemljišta, oslobađanje od PDV-a, smanjeno opterećivanje na zarade do 75%, izbegavanje dvostrukog oporezivanja kao i mnoge drugi podsticaji.

Na zvaničnom sajtu Ministarstva privrede, preciznije Sektora za investiciona ulaganja moguće je pronaći tabelu koja sadrži spisak 225 kompanija (domaćih i stranih) kojima su dodeljene subvencije, s najranijim datumom u 2017. godini. Sredstva dodeljena u periodu od 2006. do 2016. ostaju nepoznata.

A sad adio..

Investitori koji u Srbiju dolaze zbog vladinih podsticaja su oni koji je prvi i napuštaju. Oni nisu ni došli da ostanu, već da iskoriste subvencije za isplatu zarada koje im predstavljaju veliki trošak.

„Odlaze Turski i Italijanski investitori. Bojim se da su otišle one kompanije koje su na prvom mestu bile i privučene pogodnostima. Kada prestanu subvencije i ta dobra pozicija, što se prethodno oroči na neki period, onda oni uglavnom odu iz Srbije“, smatra profesor Savić, napominjući da ne treba izgubiti iz vida da je jedan deo kompanija otišao zbog pandemije korona virusa i rata u Ukrajini.

Karakteristike tih kompanija su manuelni fizički rad, niske tehnologije i subvencije koje pokrivaju veći deo investicije. Oni ne donose znanje ili nove tehnologije, štaviše njihove mašine su prenosive i uglavnom se bave šivenjem ili sastavljanjem uvoznih komponenti.

Da bi investicije imale pozitivne efekte na razvoj tržišta, ali i oporavak industrije, potrebno je da u privredu unesu visokoprotivnu proizvodnju koja angažuje stručna znanja, a što mogu samo fabrike čiji su proizvodi visoke tehnologije.

Dakle odlazak investicija znači smanjenje tehnološkog transfera, smanjenje konkurentnosti i gubitak poreznih prihoda, što su posledice koje značajno utiču i na dalji razvoj domaćih privrednika.

Najznačajnije posledice odlaska investicija svakako su pad ekonomskog rasta (BDP), izvoza i uvoza, kao i značajan rast nezaposlenosti.

Prestanak poslovanja stranih investitora iz bilo kojih razloga predstavlja i lošu reputaciju za Srbiju prikazujući je kao nepovoljno tlo za ekonomske i političke pregovore.

Posledice odlaska investitora najprimetnije su na nivou lokalne samouprave i prava radnika. Postala je uobičajena praksa da, kada neka kompanija otkáže svoje poslovanje u Srbiji, dobije zamenu u najkraćem roku – italijanski „Geox“ koji se bavi proizvodnjom obuće zamenila je turska kompanija „Teklas automotiv“ čija je primarna delatnost u autoindustriji.

Kako tvrdi profesor Ljubodrag Savić ovakva ekonomska politika „radnike tretira kao drugorazrednu silu“ i od njih pravi najveće žrtve.

Predsednica Asocijacija slobodnih i nezavisnih sindikata Ranka Savić za loš položaj radnika kritikuje neodgovarajuću ekonomsku politiku koja se bazira isključivo na privlačenju stranih investitora.

Ona uočava razliku između investitora koji su došli privatizovanjem domaćeg preduzeća i onih koji su potpuno nove investicije.

„U kompanijama koje su došle kao potpuno nove investicije teže formiramo sindikate. Gde god probamo da ih formiramo, naš aktivista odmah bude pozivan na razgovore gde mu se u četiri oka kaže da je bolje da se mane tog posla. Naravno da to nije apsolutni slučaj, ali u svakom slučaju je snaga sindikata u tim novim kompanijama manja iz prostog razloga što su sve te strane kompanije zaštićene u ovoj zemlji kao beli medvedi“, objašnjava Ranka Savić.

Jedan od najvećih problema, kako navode iz sindikata, jesu resorna ministarstva i nadležne institucije države koje ne rade svoj posao.

„Vrlo teško uspevamo da nateramo inspekciju da izađe na lice mesta u slučaju nekog spora, a kada nam to i pođe za rukom i inspekcija izađe, ako ništa ne može, ona se proglasi ne nadležnom. Dakle negde možemo, negde ne možemo, ali ja lično mislim da je nama mnogo veći problem sama naša država, odnosno vlast, nego što bi nam bili strani investitori. Država je ta koja ih štiti,“ objašnjava Savić.

Ima li razloga za strah?

Srbija je „apsolutni lider regiona“ u privlačenju stranih investicija.

Takođe, Srbija spada i među države koje najviše zavise od priliva stranih direktnih investicija.

Kako navodi Brkić, prvi stub na koji se Vlada oslanja jesu strani investitori što čini da postepeno klizimo u ekonomiju zavisnu od stranog kapitala. Ukoliko se nastavi sa ovom

praksom nalazimo se u opasnosti da postanemo preosetljivi na sve političke, globalne, klimatske promene.

I sami zvaničnici usled političkih nestabilnosti konstatuju „zabrinutost stranih vlada“ koje „prete i ucenjuju povlačenjem svojih investitora“ ukoliko bi se politika Srbije izoštrila prema Kosovu.

Profesor Savić ne smatra da su takve pretnje ozbiljne, posebno ukoliko sagledamo uslove koje ove kompanije imaju u Srbiji.

„Ne slažem se sa zabrinutim izjavama da će se investitori pokupiti i otići, pre svega jer im je ovde jako udobno. A i da se zapitamo: gde će otići? Da se vrate u Nemačku, a ovde rade za nekih 47.000 dinara, dok u Nemačkoj najniže plaćen posao iznosi 1.500 evra. Tamo je i potpuno drugačija sindikalna zaštita, druge okolnosti. Naposletku, njima da se isplatilo da taj posao radi nemački radnik, on ne bi prelazio nekoliko hiljada kilometara da dođe u Srbiju“, kaže profesor Savić.

Drugačije gledište ima Miša Brkić koji upozorava da, iako nije bilo direktne pretnje, investitori svakako posmatraju s povišenom pažnjom i prate kako će Srbija reagovati na političke zahteve inostranstva: Brisela, Vašingtona, Berlina..

„Postoji ona izreka da je kapital plašljiva zverka i kad god nešto ne valja, kapital beži iz zemlje. Srbija ima nestabilnu političku situaciju i to nije dobro za kapital – ni za domaći, ni za strani“, objašnjava Brkić.

Dok u slučaju masovnog odliva stranih investicija investitori troškove odlaska mogu delimično ili u potpunosti pokriti, Vlada bi sa druge strane bila u riziku da ostane bez svog primarnog oslonca.

A što se tiče domaćih privrednika..

Zakonom o ulaganju uređena je politika dodeljivanja podsticaja u kome piše: „(strani ulagači) u svemu imaju jednak položaj i imaju ista prava i obaveze kao domaći ulagači“.

Međutim, analize pokazuju da srpski privrednici u znatno manjoj meri koriste subvencije za sprovođenje projekata. Prema procenama stručnjaka, više od 80% subvencija bude dodeljeno stranim investitorima.

„Domaća privreda i njeni investitori se razvijaju uprkos državi, ne zbog pomoći države. Naravno, ne može samo od domaćih, zato se Srbija i opredelila za privlačenje stranih investitora. Postoji određen procenat koji u ukupnim investicijama treba da otpadne na strane investitore da bi se uspostavio dobar balans i da bi privreda mogla da napreduje. To nije situacija u kojoj je Srbija sada“, kaže Brkić.

U ekonomiji postoji pravilo da država u razvoju mora uspostaviti balans između domaćih i stranih investitora. Za godišnji privredni rast od pet odsto potrebno je stalno učešće investicija od 25 odsto u BDP-u. Računa se da u Srbiji državne investicije trenutno iznose oko osam odsto, što sa stranim čini 15 procenata.

Ni profesor Savić nije previše optimističan po pitanju oporavka domaće industrije za koju kaže da je svesno uništavana.

„Domaći kapitalisti nemaju toliku moć, poput nekih stranih kompanija, koje imaju nekoliko stotina milijardi dolara ili evra kapitala. Da sada poredimo neku našu kompaniju sa njima, pa makar i u poljoprivredi, to je jako teško. I to će se nažalost dešavati i dalje“, smatra profesor Ljubodrag Savić.

Kada je vreme za promene?

Negativne efekte odlazaka investitora, čije posledice naizgled vidimo samo u privredi, zapravo imaju i šire svoje uticaje u svim ostalim sferama politike i društva, a ogleda se u jačanju autokratije, medijskog mraka, netransparentnosti i korupcije.

Fiskalni savet u oceni predloga budžeta za 2024. godinu konstatovao je da rast izdvajanja za subvencije, koje za privredu u sledećoj godini iznose 225 miliona evra, predstavlja signal da će ekonomska politika Vlade i u narednom periodu izbegavati reforme poslovnog ambijenta i vladavine prava.

„Strani investitori misle da vlast u Srbija kasni u reformama koje bi trebalo da poprave pre svega poslovni ambijent. Još od prve Bele knjige sa tim reformama se malo krene, pa stane“, smatra Brkić

Kritika stručnjaka ide i na račun toga što sve češće izgleda kao da se politika Vlade svodi na privlačenje investicija, ali ne i na njihovo zadržavanje.

Dosadašnji ugovori su po kriterijumima predstavnika sindikata i stručnjaka prilično loši jer ne sadrže prethodnu analizu koristi od dodeljivanja podsticaja, kao ni neophodan „karton poslovanja“ za svakog investitora o njegovim doprinosima Srbiji. Nije cilj da investitori prestanu da ulažu u Srbiju, već da se pametnije biraju i po uslovima koje država postavi, a ne zahtevima koje oni izraze.

Moramo se zapitati da li u godinama koje dolaze, počevši i od 2023. koju su obeležili ratovi, novi i stari virusi, klimatske promene, može da opstane ista ekonomska politika oslanjanja na strani kapital ili joj je pak potrebna revolucionarna promena.

Došlo je vreme da političko opredeljenje kao vododelnicu našeg društva zameni pitanje: jeste li za tržište ili ne?

Ana Agatonović

Mentor: Čedomir Božić, Delta Holding